

Oponentský posudek na disertační práci

Mgr. Petr Chalupský:

„The Image of the City in Contemporary British Literature: The city in the works of Martin Amis and Ian McEwan“

Jedním z nejvýznamnějších fenoménů 20. století je bezesporu růst velkých měst, který ovlivnil způsoby, jakými lidé chápou svou identitu, prožívají prostor a čas a jakými se vztahují k historii a kulturní tradici. Předkládaná práce představuje pokus o zhodnocení této důležité kapitoly v lidských dějinách, tj. urbanizace, pozorností, kterou věnuje zobrazení města a lidské existence v městském prostředí z literárního hlediska. Jak uvádí ve své studii, k tomuto tématu Mgr. Petra Chalupského přivedl zájem sociologa o otázky urbanizace a proměny současné společnosti. To, jak přínosné může být spojení sociologa a literárního badatele se projevuje v mnoha pasážích předkládané disertace. (Za mnohá jmenujme např. text věnovaný turistice apod.)

Literární tradice zobrazení aspektů městské existence je velmi bohatá. Již od svého vzniku se města stávají tématem veřejné diskuse a prostředí města se dostává i do krásné literatury - ať již je město chápáno jako místo, kde se setkávají (a střetávají) různí lidé, s různými zájmy, kde dochází k mísení společenských vrstev a ke konfrontaci (např. Dickens), nebo spíše jako místo, v němž je jedinec od společnosti izolovaný. Je také paradoxem městské literatury, že spolu s postupující urbanizací zesiluje i pocit ztracené víry v možnosti městské existence. Ačkoliv Mgr. Chalupský zaměřil svou studii literární reflexe města explicitně na poslední dvě dekády 20. století, tuto problematiku kontextualizuje a věnuje se této tematice od pozdně viktoriánské doby, aby dokázal, jak hluboko je tento fenomén zakořeněn v anglické imaginaci.

Klíčovým teoretickým východiskem je pro něj dílo sociologa a filozofa polského původu, Zygmunta Baumana, a to zejména jeho rozlišení čtyř metafor pro nestabilitu lidské identity v postmoderní městské společnosti (stroller/gaper/zevloun, vagabond/tramp, tourist, player). Disertační práce však není v žádném případě encyklopedickým přehledem způsobů zpracování města, ale spíše sondou do vztahu mezi postmodernitou a městem (či spíše velkoměstem), konkrétně analýzou způsobů, jak prostřednictvím obrazu města reflektuje současná britská literatura postmoderní společenské podmínky. Ve svém chápání postmoderního psaní a charakterizaci jeho poetiky vychází z klíčového díla Lindy Hutcheon *A Poetics of Postmodernism*.

Tematika města není chápána odtrženě, ale jako součást celkového narativního postupu studovaných autorů. Autor přímo věnuje dvě kapitoly podrobnému rozboru vyprávěcích technik a strategií u zvolených spisovatelů, Martina Amise a Iana McEwana. Vzhledem ke zvolenému tématu analyzuje několik jejich děl. Zvolil si *Other People, Money, London Fields, The Information* (Amis) a *The Cement Garden, The Comfort of Strangers, The Child in Time, Amsterdam* (McEwan). Jsou to spisovatelé značně odlišní, proto disertace není vysloveně a primárně jejich komparací, ale spíše charakterizuje vývoj zpracování dané tematiky u obou. Mgr. Petr Chalupský si všímá interakce hrdinů s prostředím, město je integrální součástí charakterizace postava a funguje na rovině reálného prostředí a rovině symbolické. Jak se vyjádřil v jednom ze svých interview Martin Amis, když charakterizoval způsob, jakým ve svých románech používá město: „This is what I try to do with London: I don't want to know too much about it. Of course, I soak it up willy-nilly, but I have to push it through my psyche and transform it. So it isn't, in the end, London any more. It's London in the patterning of my cerebellum” (Will Self. “An Interview with Martin Amis.” *Mississippi Review* 21.3(1993): 143-69. 13 March 2002. <http://orca.st.usm.edu/mrw/1995/07amis.html>.)

Londýn se tak stává textem v textu, jednou z mnoha intertextových rovin v jeho románech, Baudrillardovým simulacrem (?).

K disertační práci nemám zásadní metodologické výhrady. Mám jen několik dotazů na doplnění a snad i několik připomínek ke způsobu zpracování. Druhá kapitola disertační práce, tj. historický přehled městské tematiky v anglické literatuře, se mi jeví jako poněkud problematická. Sám doktorand si je vědom (a poukazuje na to explicitně) selektivnosti a simplifikace: Kapitola má sloužit jen jako orientační rámec a kontext. Nechci být hnidopich, ale v tezi práce se píše, že je podán přehled už od Chaucera, ale v práci se o předviktoriánské literatuře mnoho nedočteme. Tato zobrazení jsou poněkud nešťastně „odbyta“ výčtem jmen autorů a a jejich děl, která odkazují na Londýn tak, jak se objevují u Ackroyda. (Jakou funkci má vlastně kapitola o Ackroydově *Londýnu*? Má to být ilustrativní seznam jmen? Nebo jde o jeho pojetí historie? A co má společného s Amisem a McEwanem? Myslím, že by bylo vhodné tuto část více propojit se zbytkem práce. A mimochodem, *Caleb Williams* není dílo Olivera Goldsmitha, jak uvádí Mgr. Chalupský na straně 8, ale autora s poněkud odlišnými literárními zájmy.)

Dále by mne zajímalo, proč si doktorand vybral právě Amise a McEwana? Do jaké míry je považuje za autory profilové, tj. do jaké míry oba poskytují reprezentativní vzorek způsobů zacházení s městskou tematikou? S touto otázkou souvisí i další dotaz ohledně poněkud kostrbatého názvu práce. Zřejmě bylo původní zadání práce širší a teprve později došlo k zúžení tvůrčího záměru. Jaké skutečnosti vedly doktoranda k tomuto zúžení?

Jako podezřelé se mi jeví volné střídání termínů britská literatura a anglická literatura (jak k němu dochází např. už na straně 1). Myslím, že s tím souvisí i naprosto automatické spojení termínu město/velkoměsto („city“) s Londýnem. Jestliže se např. počátkem 18. století Londýn opravdu bral jako prototyp města (novodobý Řím apod.), v pozdější době je situace opravdu o dost složitější. Chápu, že pokud se soustředil na Ackroyda, McEwana a Amise, musí nutně věnovat pozornost Londýnu (příp. americkým metropolím), ale to je právě problém selekce autorů – v tomto kontextu zpracování městské tematiky by mohly zajímavým způsobem figurovat např. skotští autoři jako Kelman, I. Walsh apod. Obdobně mohu jen smutně konstatovat, že poněkud zplošťující pohled na 50. léta (zastoupena rozhněvanými mladými muži, dělnickým románem a Iris Murdochovou – ačkoliv *Under the Net* je rozebrán výborně) by zajisté mohl být jen obohacen pohledem na jeden z nejzajímavějších románů, kde figuruje Londýn jako konkrétní prostředí i mýtus, a to *The Lonely Londoners* od Samuela Selvona (mimochodem, nepoužívala bych formulaci African-American [!] immigrants' community in London Notting Hill). Dystopie by pak také poněkud ustoupila do pozadí, a nevyvstala by jako dominující, či snad dokonce jediný způsob vnímání města této doby. Spektrum vidění města je, přes obsáhlost práce a množství analyzovaných děl, poměrně úzké. Zkrátka, bohatší reprezentativní vzorek by mohl vést k bohatším závěrům.

Ve své analýze vychází Mgr. Chalupský ze srovnání modernismu a postmodernismu. Ve své charakterizaci považuje za typické pro postmodernismus to, jak inkorporuje a rozvíjí klíčová témata modernismu. Ale je postmodernismus opravdu jakýsi modernismus adaptovaný pro potřeby „kontextu současného socio-kulturního napětí“? Mgr. Chalupský podrobně itemizuje aspekty postmoderního psaní, např. rozdíly high and low culture, protielitářství atd. atd., ale myslím, že nedostatečně chápe implikace postmoderního odmítání uzavřených a totalizujících univerzálních struktur, odmítání víry v možnost pochopení a koherentního vysvětlení zkušenosti. Zaráží mne totiž některé tendence v předkládané práci, které vypovídají o jisté neujasněnosti o tomto principu. Mám na mysli např. pasáž na straně 9, kde se vzletně hovoří o Ackroydově díle, které překonává hranice biografie a historie, ale také že se jedná o „a successful attempt at creating London's exhaustive yet ultimately fascinating literary image“. Výraz „exhaustive“ naznačuje uzavřenost, ukončenost a vypovídá tak spíše o modernistickém impulsu a myslím, že je protikladný všemu, o čem v postmodernismu

(a snad i Ackroydovi) jde. Nechci, aby tato výhrada vyzněla jako moje hraní si se slovy. Mgr Chalupský citlivě vnímá a dobře formuluje své postřehy. Myslím, že takovéto formulace spíše vypovídají o neustálé tendenci člověka hledat definitivní smysl. (S tímto bodem však souvisí jeden moment v analýze McEwanovy *The Cement Garden*, který budu formulovat později.)

Ještě jedno varování před zevšeobecňujícím pohledem na minulost. Na s.11 v úvodu k pozdně viktoriánské době ji charakterizuje jako „period which became first overtly hostile to modern civilization, and, consequently, to big cities as its most prominent emblems... Although the critical voice had appeared much sooner, the optimistic spirit of the Enlightenment and the Industrial Revolution managed to either silence them or at least sustain them in rather individual opposition.“ Předtím ale Mgr. Chalupský přiznal, že i koncem 19.století „writers ... inserted London rather admiringly into their works“ (a uvádí příklad H.Jamese, O.Wilda. F.Madox Ford, J.Conrad, H.G.Wells). Tito autoři „celebrated the city“ a „stressed its inspirational power“. Jaký je tedy rozdíl mezi touto dobou a např. těmi „individuálními“ hlasy z předchozí doby, např. z 18.století, kteří stáli v opozici k městu? Např. některé básně Johnathana Swifta, Williama Blakea či zajímavé personifikace města (např. nebezpečně zrádná proměnlivost města metaforicky vyjádřená postavou maskované prostitutky) u Johna Gaye (báseň *Trivia*) nebo u John Duntona *The Night-Walker*. Ambivalentní vztah k městu se projevuje už dříve.

Předkládaná disertace pracuje s opozicí město a venkov (mimoходом, postrádám v bibliografii snad nejslavnější dílo zabývající se touto problematikou, Raymonda Williamse a jeho *The Country and the City*). Do této binární opozice by snad bylo vhodné vložit ještě prvek další. Zajímalo by mne, jakým způsobem by došlo k předdefinování městského prostoru pod vlivem rozrůstajících se předměstí („suburbia“). Pružnější zacházení s konceptem městského prostředí by bylo v zájmu věci. Pojmy jako město, venkov, příroda apod. jsou zajisté pojmy pohyblivé. Dochází k proměnám ve formulování a vnímání prostoru, pevné a neměnné definice toho, co je „urban“ a co „rural“ jsou nemožné. Vyhraněnost polarity venkov a město již není tak jednoznačná. Sám Mgr. Chalupský se někdy utíká k pojmu metropole, jindy uvažuje o Londýnu jako velkoměstě, jindy se jedná o následky urbanizace a o městskou existenci obecně. A pak někteří autoři dokonce vpisují „pastorální“ obrazy do městského prostředí. Lze si klást otázku, zda např. oslava možností městského života není „novodobou pastorálou“ (např. Jim Crace, *Arcadia*, 1992). A vracím se k předměstí. Není tento trend svým spojením komerčního a domácího, „venkovského“ a individuálního, velmi typickým pro postmoderní identitu? A neměl by tento aspekt být vzat v úvahu? Např. zajímavý vztah mezi (metaforickým) předměstím a metropolí (který není však jen negací předměstské „omezenosti“) u Hanifa Kureishiho.

V souladu s většinovým názorem literární kritiky považuje Mgr. Chalupský Martina Amise za typického postmoderního autora. Interpretuje jeho metatextové hrátky s narativní formou jako kritiku identity, epistemologie a zejména městského prostředí Londýna. Chtěla bych se však pozastavit u jednoho zajímavého fenoménu také typického pro Amise, a to jeho zachycení ženských postav. Mnoho kritiků na Martina Amise útočí, protože podle nich nezobrazuje ženy dostatečně seriózně, ve srovnání s postavami mužů jsou neautentické apod. To, že ženy často fungují v literatuře jako představitelky či nositelky určitých (stereotypních) představ o městské existenci není novinka. Město, jako primární prostor moderního sebeuvědomění, je mapován genderově, feminizován jako prostor ženský. Feminizace umožňuje jeho snadnější objektivizaci a reprezentaci. Město/žena je vystaveno mužskému pohledu a absorbováno jako představení, „spectacle“ (viz např. diskuse o pozdně viktoriánském fotografovi Munbym a genderové alegorizaci koloniálního i dělnického městského prostředí u Anne McClintock v *Imperial Leather*). Zajímalo by mne tedy, pokud by Mgr. Chalupský souhlasil s tvrzením, že u Amise jsou ženy reprezentantky městského prostředí Londýna, které je vytvořilo (Nicola Six, ale i např. stereotypní *femme fatale*

Belladonna v *The Information* – „Her voice was London“, s.129.), zda se domnívá, že je jejich identita lapena do stereotypů urbanistického prostředí a je reflexí mužských představ, nebo je spíše volnou hrou neustále koncipovaných lokací (a identit) v dočasném a pomíjivém prostoru Londýna. Spatřuje nějaký rozdíl mezi funkcí ženských postav pro vyjádření možností městské existence nebo se jedná o tradiční a historicky využívanou alegorizaci ženské postavy?

V rozboru *The Cement Garden* od Iana McEwana se zdůrazňuje vliv devastovaného městského prostředí na lidskou psychiku. Až překvapivě se provádí „psychologické“ vysvětlení motivace postav, tj. jak reagují „skutečné“ děti, které si často osvojují modely chování svých rodičů. Test pravdivosti a autentičnosti románu je prováděn odkazem na svět mimo román: „... the more the story moves towards its end, the less real they [the children] seem. ... The reader can hardly believe in them or identify with any of them. ... The children form a very special community, members of which could never play such roles in the outer world.“, s.100. – A další otázka: Do jaké míry a hlavně jakým způsobem je *The Cement Garden* městský román není podle mne dostatečně osvětleno. Opuštěnost domu a jeho popis od počátku podtrhují totiž vliv gotického románu. Analýza by měla tuto skutečnost vzít v úvahu. Mgr. Chalupský vychází z atributů, které přikládáme městské existenci, ale tento román funguje na mnoha vrstvách a jednou z nich je i moderní (či postmoderní) verze gotického románu, která rozvíjí tradici nejen z 18.století, ale bere v úvahu i viktoriánské a moderní filmové verze tohoto žánru. Zde by se tedy mohla rozvinout plodná diskuse o tom, jak se proměňuje zpracování zásadních témat pro „gothic“, tedy rodina, dialektika vnějšího a vnitřního prostoru a místa, „domesticity“, apod. Rozhodně bych však nenazývala *The Cement Garden* „Gothic fairy tale“ (103). Obdobně mohla být o něco hlubší analýza motivu pozdně viktoriánského dvojího Londýna. Mgr. Chalupský hovoří o polaritě dvou tváří, den a noc, o reflexi ctihodného světa a toho ztělesňujícího strach a zločin, ale vize Londýna ve „viktoriánské gotice“ by snad nemusela být tak vyhraněně rozdvojená. Je, domnívám se, mnohem přínosnější vidět je ve vzájemné symbióze. Mimochodem, existuje několik prací, které se literárnímu fenoménu „victorian urban gothic“ věnují a vztahují jej k dobovým obavám z moderní městské kultury.

Na závěr bych se ještě chtěla vrátit k otázce teoreticko-metodologickým. Jak jsem poznamenala výše, jedním z klíčových východisek pro typologii městské existence je dílo Zygmunta Baumana. Ponechám stranou fakt, že se určení rolí postmoderního člověka v předkládané práci postupně vytrácí (jak funguje tento model pro McEwana?). Zajímala by mne však záležitost jiná. Sám Bauman se netají svou spřízněností s Walterem Benjaminem. A právě v jeho díle se objevuje zajímavý koncept, v současné literární vědě stále dosti frekventovaný, který Benjamin převzal od Baudelaira (ten jej poprvé identifikoval a použil v básni „A une passante“) a využil ho jako nástroj pro analýzu modernity a termín popisující moderní styl života. Mám na mysli pojem *flaneur*. Benjamin jej definoval jako „gentleman stroller of city streets“. Typické je pro něj: vztah k určité společenské vrstvě (Podle Benjaminova „the *flaneur* is still on the threshold, of the city as of the bourgeois class. Neither has yet engulfed him, in neither is he at home. He seeks refuge in the crowd.“ W.B., *Charles Baudelaire: A Lyric Poet in the Era of Late Capitalism*, 1973, s.174), neuspěchanost jeho pohybu po pasážích velkoměsta (pasáž je jeho typický prostor) – nadbytek času je známkou jeho mohovitosti (existuje odkaz na procházky s želvou na vodítku), pozoruje okolí, které existuje pro jeho potěšení, v davu nachází útočiště, obývá liminální prostor atd. Je to pozorovatel, anonymní součást davu, před kterým město defiluje jako představení, „spectacle“. Benjaminova analýza byla také inspirována prací Georga Simmela (např. postřeh, že moderní člověk ve městě je ovlivněn více aktivitami oka než ucha). Pro samotného Benjaminova byl *flaneur* typický produkt modernismu a jeho konec nastal s příchodem obchodních domů. Vzhledem k inspirativní roli, kterou hraje Bauman pro předkládanou práci, by myslím nebylo na škodu věnovat zamyšlení osudu a proměnám tohoto konceptu, který

v současné literární vědě má určitě větší frekvenci než terminologie Baumanova a která ho velmi ovlivnila. Tedy – *flaneur* a jeho místo v Baumanově typologii, eventuálně přehodnocení a přenesení této formy existence městského člověka do postmoderní doby. Zde existuje několik možností, např. Chris Jenks – *Visual Culture* a jiné studie – přináší možnost postmoderního *flaneur* jako alternativní a optimističtější vizi, která umožňuje, jak říká, „resistance to the commodity form“. Jinou vizí, pesimističtější, je např. diskuse o všudypřítomném dozoru (surveillance) v Londýně a Londýněm, tak jak ji provádí Iain Sinclair v *Lights Out for the Territory*. Sinclair využívá ke svému literárnímu komentáři na téma pornografických a voyeuristických kvalit městského života postavu pronásledovatele („the stalker“), když píše: „The concept of ‘strolling’, aimless urban wandering, the *flaneur*, had been superceded, we had moved into the age of the stalker; journeys made with intent – sharp-eyed and unsponsored. The stalker was our role model: purposed hiking, not dawdling, nor browsing. No time for the savouring reflections in shop windows, admiration for Art Nouveau ironwork, attractive matchboxes rescued from the gutter. This was walking with a thesis. With a prey.” (Iain Sinclair, *Lights Out for the Territory: 9 Excursions in the Secret History of London*, London: Granta 1997, s. 75).

Závěrem konstatuji, že disertační práce Mgr. Chalupského je cenným příspěvkem k naší literární anglistice. Prokazuje zanícení autora pro dané téma a schopnost věcné argumentace opírající se o důkladnou znalost primární literatury i kritické zvažování literatury sekundární. Práce odpovídá požadavkům kladeným na doktorské disertační práce a prokazuje badatelské schopnosti autora. **Doporučuji disertační práci Mgr. Petra Chalupského k obhajobě.**

V Praze dne 1.11. 2006

.....
PhDr. Soňa Nováková, CSc., M.A.
Ústav anglistiky a amerikanistiky
Filosofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze